

Валентина ВАСИЛЬЄВА

ORCID: 0000-0002-9385-6275

Алла ЗЕЛІСКО

ORCID: 0000-0002-1899-407X

ПРИНЦИПИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОГОВІРНОГО ПРАВА

*«Конструкція договору
проникає в усі сфери
економічного та духовного
життя суспільства»*

В.В. Луць

УДК 347.4

Постановка проблеми. Конструкція договору, традиційно, займає у сфері цивілістики одне із центральних місць. Наявність різних підходів до його розуміння як юридичного факту, правовідношення, документу тощо, визначає його прояв у цивільних правовідносинах в різних іпостасях. У той же час, можемо засвідчити, що останнє десятиліття конструкція цивільного договору набуває нового забарвлення. Такі тенденції відображаються у прояві договору як джерела права, конструкції, здатної до створення індивідуальних правил поведінки для його сторін в силу диспозитивності приватноправового регулювання. Можемо спостерігати також активізацію використання конструкцій інтегрованих договорів (на кшталт інвестиційного договору як приватноправового). Окрім того, подальша активація ролі конструкції договору є цілком логічним наслідком певних трендів у європейському праві, де спостерігається яскраво виражена тенденція до наповнення його приватним змістом. Цілком закономірними в руслі означених факторів стали процеси, пов'язані із формуванням у європейському просторі принципів договірної регулювання. Як зазначав, В.В. Луць, «конструкція договору проникає в усі сфери економічного та духовного життя суспільства» [1, с. 118]. Застосовуваність договору у всіх сферах життя суспільства вказує на потребу регулювання його на основі універсальних диспо-

зитивних принципів, вихідних засад, які втілюють у собі концепт приватного права. Вказаний тренд насичує доктрину та практику європейського договірного права.

Поміж джерел європейського приватного права у сфері договірного регулювання відносин, в першу чергу, слід вказати на The Draft Common Frame of Reference (далі – DCFR). Вказаний акт є одним із проявів уніфікації приватного європейського права і однозначно варто погодитися із О.Є. Харитоновим та О.І. Харитоновою, що означені загальні правила-принципи Європейського приватного права є важливими для врахування можливості розуміння конструкту «загальні принципи права» не лише як суто юридичної, але також і як морально-етичної категорії, яка відображає уявлення про цінності, покладені в основу правового регулювання [2, с.5]. З цього приводу варто відзначити, що такого роду загальні положення, маючи в своїй основі оціночні категорії, є основою Європейського приватного права, про що свідчить і практика ЄСПЛ, у рішеннях якого використовуються саме такого роду поняття-принципи, наповнені приватноправовим змістом, що ґрунтується на поняттях справедливості, розумності, справедливої сатисфакції тощо. Такі правові підходи поступово наповнюють і вітчизняне право та практику його застосування, що зумовлене процесами адаптації нашого законодавства до стандартів ЄС. І означені тенденції набули в поточному році нової сили в результаті активізації процесів нашого вступу до ЄС.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання договірного права та окремих його аспектів були предметом дослідження значної когорти провідних сучасних учених, таких, як: Т.В. Блащук, А. Г. Бірюкова, Т. В. Боднар, М. І. Брагінский, О.А. Беляневич, С. М. Бервено, В.А. Васильєва, А. Б. Гриняк, С. Д. Гринько, Н. Ю. Голубева, О. В. Дзера, І. Р. Калаур, В. М. Коссак, Н.С. Кузнєцова, В. В Луць, Р.М. Майданик, В. В. Резнікова, Н. В. Федорченко, О. С. Яворська, О. Ю. Черняк (Димінська) та інші. Варто відзначити, що питання наповнення вітчизняного правового простору засадничими правовими ідеями європейської спільноти проходять червоною ниткою у всіх працях В.В. Луця. Учений упродовж усієї своєї наукової діяльності відстоював ідеї приват-

ноправового концепту договору і методологічних основ його регулювання, обґрунтовував важливість принципу диспозитивності та свободи договору для ефективного правового регулювання суспільних відносин.

Метою статті є комплексний розгляд значення та змісту Європейських принципів договірної права, проекція їх положень на сучасні реалії вітчизняного концепту договірної регулювання суспільних відносин та означення основних віх щодо продовження адаптації до стандартів ЄС.

Виклад основного матеріалу. Серед сучасних тенденцій, притаманних для оновлених принципів договірної регулювання, пріоритетного значення набуває, на думку В. В. Луця, їх адаптація до стандартів ЄС. Як зазначає провідний вітчизняний учений-цивіліст, основу законодавства ЄС про договори становлять чинні резолюції Європейської Комісії з договірної права, Принципи міжнародних комерційних договорів УНІДРУА, Принципи Європейського контрактного права, Правила Інкотермс та інші акти. Європарламент ухвалив 26 травня 1989 р. Резолюцію про заходи щодо гармонізації приватного права держав – членів ЄС і рекомендував розпочати роботу з підготовки Загальноєвропейського кодексу приватного права [3, с. 36]. Безумовно, що серед означених актів найбільшу увагу із точки зору євроінтеграційних процесів у сфері договірної регулювання привертають Принципи європейського договірної права, які, як підкреслює президент Торгово-промислової палати України Г. Чижиков, розроблені Комісією з європейського договірної права на чолі з відомим датським юристом Оле Ландо. Принципи є так званим квазінормативним актом, джерелом «м'якого приватного права» Європейського Союзу. Їх практичне значення полягає у тому, що в силу ст. 627 Цивільного кодексу України, а також ст. 1:101 (Застосування Принципів), 1:102 (Свобода договору) Принципів, українські суб'єкти господарювання можуть використовувати у своїх договорах положення ПЄДП, які вперше були перекладені українською мовою та розміщені у даній публікації. Використовувати положення Принципів європейського договірної права можна як щодо міжнародних трансакцій, так і у внутрішньому торговельному обороті [4, с. 5-6].

Принципи Європейського договірної права є зводом правил, спільних для договірної права країн ЄС, і, згідно ст. 1.10, можуть застосовуватися в трьох випадках, а саме: а) сторони погодилися включити їх в договір або вони погодилися, що їхній договір буде регулюватися цими Принципами; б) сторони погодилися, що їхній договір буде регулюватися «загальними принципами права», *lex mercatoria* або іншими аналогічними положеннями; в) сторони не обрали жодної правової системи або законодавства для регулювання їхнього договору [4, с. 5-6]. Відображенням таких принципів у європейському просторі є *The Draft Common Frame of Reference* (далі – *DCFR*).

У теорії цивільного права зазначається, що означені принципи договірної права наділені статусом «soft law», відповідно застосування їх не є імперативно забезпечуваним державою, але вони є тими цілями, які повинні бути досягнуті. Ученою зазначається, що такі Принципи не є ні наднаціональним, ні національним, ні міжнародним правом, попри це, мають певну юридичну силу, якщо сторони домовилися урегулювати свій договір цими принципами [5, с. 40]. Використовувати положення Принципів європейського договірної права можна як щодо міжнародних трансакцій, так і у внутрішньому торговельному обороті [4].

Безумовно, що *DCFR* мають рекомендаційний характер, однак, виходячи із принципу автономії волі, установленому, у тому числі, у Законі України «Про міжнародне приватне право» сторони самі можуть обрати собі право, яке буде застосовуване до їх відносин [6]. Означена опція *DCFR* буде застосовувана нами у результаті успішного завершення входження України в склад членів ЄС. Таким чином, сторони договору можуть домовитися про застосування до них положень *DCFR*. При цьому, варто раз відзначити, що чинне законодавство України, зокрема ЦК України, є прикладом тих приватноправових кодифікованих актів на європейському просторі, які побудовані у своїй основі на тих же засадничих базових положеннях, що і *DCFR*.

DCFR є проявом домінуючого у європейському праві тренду щодо відмови від імперативного законодавчого регулювання приватноправових, у тому числі, договірних відносин. У цьому

розрізі знаковою є теза О.І. Харитонової, якою зазначається, що головною ідеєю DCFR є концентрація на відмові від законодавчого регулювання відносин у приватноправовій сфері. Саме тому, наголошує учена, варто вести мову не про черговий проект акту законодавства, а про наповнення приватним змістом європейського права та активацію таким чином обговорення та подальшого усунення проблем приватного права у європейському просторі. О.І. Харитонova та Є.О. Харитонов вдало підкреслюють те, що маємо тенденцію до наповнення права аксіологічним змістом [2, с. 8; 7, с. 62].

Таким чином, можемо стверджувати, що в основі європейського договірного регулювання знаходяться засадничі поняття та категорії, наповнені оціночним змістом. Означений концепт проявляється у повній мірі у наукових доробках вітчизняних цивілістів. Зокрема, С. М. Бервено зазначає про наявність у сучасному договірному праві системи загальноцивілістичних принципів (справедливості, добросовісності, розумності) та спеціальних (свободи договору, диспозитивності, економічності, належного виконання, обов'язковості виконання умов договору, судового застосування договірних та законних санкцій до порушника) [8, с. 33]. Аналіз положень DCFR свідчить також про виокремлення у його положеннях двох сегментів договірних принципів: загальних (добросовісне ставлення, рівність та відсутність дискримінації тощо) та спеціальних (диспозитивність укладення договору і визначення його змісту, включаючи можливість використання міксованих (змішаних) договорів, свобода договору тощо).

Аналіз приватноправових кодифікацій країн, які зазнали порівняно нещодавнього оновлення (Швейцарія, Нідерланди, Італія та ін.), свідчить про те, що серед найбільш загальних тенденцій, у відповідності із якими сформувались нові напрями розвитку права, відображені у нормативних актах наведених держав, це ґрунтовне зростання ролі справедливості, розумності та добросовісності, які відносяться до концепцій, що мають надзвичайно широкий зміст (open-ended) [9, с. 89].

Змістове навантаження принципу справедливості відзначається значним рівнем абстрактності, та, безперечно, включає у

себе елементи суб'єктивізму, оскільки бачення справедливості залежить від індивідуального світосприйняття окремого учасника цивільних правовідносин, від характеру інтересів, що знаходяться в основі його поведінки. Слід погодитися із Ю. В. Цюкало, що виробити єдині критерії застосування справедливості і передбачити усі імовірні ситуації її тлумачення неможливо [10, с. 73].

Окрім справедливості, до фундаментальних принципів європейського договірного права доктрина відносить добросовісність і розумність. Як зазначає А. С. Довгерт, указані принципи – це три іпостасі права: природне право, позитивне право і внутрішнє право людини. Основою природного права є справедливість, позитивного права – розумність, внутрішнього права людини – добросовісність [11, с. 32].

Т. В. Боднар розглядає принцип добросовісності як засаду, що передбачає сумлінну і чесну поведінку суб'єктів при виконанні суб'єктивних обов'язків і здійсненні суб'єктивних прав у зобов'язальних правовідносинах [12, с. 116]. Наведені положення переконливо засвідчують універсальність застосування добросовісності як одного із фундаментальних проявів належного договірного регулювання відносин у сфері приватного права, що наскрізно пронизує усі спеціальні його механізми. В унісон із зазначеними принципами працює і принцип розумності. У сучасній доктрині заслуговує на увагу сформований В. Д. Примаком комплекс якісних характеристик принципу розумності у приватноправовій сфері, зокрема: розумність є визначником способу і міри дій зобов'язаної особи, а тому спрямована на якомога раціональніше досягнення цілей правового регулювання; зміст принципу розумності зумовлений справедливістю та добросовісністю, які задають напрям її використання, орієнтуючи на адекватну оцінку дійсності, виявлення фактичних можливостей та нагальних потреб. Тому розумність становить об'єктивне підґрунтя для реалізації засад справедливості та добросовісності, проте не є тождешною зазначеним морально-правовим імперативам; розумність є надійним інтерпретаційним інструментом для стабільного тлумачення норм права; будучи орієнтованою на задоволення суспільно значимих потреб особи, розумність дозволяє конструю-

вати ефективні правові засоби захисту суб'єктивних цивільних прав та інтересів [14, с. 39].

На основі вище зазначеного можна з упевненістю стверджувати, що, тлумачачи зміст будь-якої із трьох основоположних засад договірного правового регулювання відносин, не доречно концентруватися лише на якійсь із їх складових, оскільки усі три категорії однозначно мають багатоаспектний характер, визначений їх оціночною правовою природою. Той факт, що в основі договірного правового регулювання знаходяться такі оцінчні категорії, як справедливість, добросовісність та розумність однозначно свідчить про перманентно притаманну його механізмам диспозитивність. Невід'ємним та супроводжуваним її компонентом є принцип свободи договору. Означений принцип достеменно розкривав у своїх працях В.В. Луць, наголошуючи на його конститутивності для застосування конструкції договору.

Окреслюючи загальні тенденції розвитку інституту договору у сучасних суспільних умовах, В. В. Луць наголошував на деякій їх неоднозначності: з одного боку відбувається розширення свободи волевиявлення сторін при укладенні договорів у певних сферах економічних відносин, зокрема тих, які в умовах командно-адміністративної системи формувались на основі планових приписів; з іншого боку – спостерігається протилежна тенденція, яка властива сучасному договірному праву зарубіжних країн. Йдеться про те, що з метою захисту інтересів слабкої сторони договору та забезпечення збалансованого розвитку майнового обороту запроваджується ряд обмежень дії принципу свободи договору, що проявляються, зокрема, в інтенсивному розвитку антимонопольного законодавства, законодавства про захист прав споживачів, державному регулюванні ціноутворення, регулювання якості товарів, робіт, послуг тощо [15, с. 53]. Зауважена провідним ученим суперечливість тенденцій подальшого розвитку договірного права є цілком природною в сучасних соціально-економічних умовах, враховуючи те, що активно відбуваються процеси зближення приватного і публічного права шляхом поглиблення їх взаємозв'язку та взаємопроникнення їх норм. Попри означені особливості подальших тенденцій розвитку договірної

го права, В.В. Луцем однозначно наголошувалось, що основою договірною регулювання приватноправових відносин в Україні мають бути напрацьовані європейською спільнотою ціннісні орієнтири, виражені у формі Європейських принципів договірною права, зокрема, у DCFR.

Висновки. Можна з очевидністю стверджувати, що DCFR побудовані та обстоюють у своїх положеннях засади регулювання договірних приватних відносин на основі використання цілого спектру базових засадничих принципів, насичених оціночною правовою природою, що свідчить про означені у науці тенденції наповнення європейського права аксіологічним змістом. Європейські принципи договірною регулювання відносин, побудовані на засадах добросовісності, розумності та справедливості, наповнені концептами свободи договору та диспозитивності, яка знаходиться в основі такого регулювання, є тим вихідним базисом, який становить підґрунтя для застосування та реалізації конструкції договору в приватноправових відносинах. Саме завдяки означеним принципам договір набуває ознак універсальності та пластичності, а саме: залишаючись інструментом приватного диспозитивного регулювання, набуває здатності ефективно та належно урегульовувати численні спеціальні види приватноправових відносин.

1. Луць В.В. До питання про сутність і зміст цивільно-правового договору. *Приватне право*. №1. 2013. С. 118-128.
2. Харитонов Є.О., Харитонова О.І. DCFR як принципи та цінності європейського приватного права. *Часопис цивілістики*. Випуск 45. (2022). С. 5-11.
3. Луць В. В. Інститут договору в цивільному праві України (до 10-ї річниці чинності ЦК України). *Приватне право*. № 2. 2013. С. 31-45.
4. «Принципи європейського договірною права. Коментарі та рекомендації» / [пер. з англійської ТОВ «Асоціація експортерів і імпортерів «ЗЕД»]. К.: Асоціація «ЗЕД», 2013. 304 с.
5. Добкіна К.Р., Ключова Є.М. Юридичні основи застосування в законодавстві України Європейських принципів договірною права. *Юридичний електронний науковий журнал*. №3. 2017. С. 39-42.
6. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23 червня 2005 року № 2709-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 32. Ст.422. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text>.

7. Харитонов Є. О., Харитонova О. І. Приватне право як концепт. Том III. Концепт приватного права і рекодифікації цивільного законодавства в Україні: рефлексії фронтиру : монографія. Одеса : Фенікс, 2019. 752 с.
8. Бервено С. М. Система принципів договірного права за новим цивільним законодавством України. *Юридична Україна*. 2005. № 9. С. 30-37.
9. Шимон С.І. Цивільне та торгове право зарубіжних країн. Навч. посіб. (Курс лекцій). К.: КНЕУ, 2004. 220 с.
10. Цюкало Ю. В. Принцип справедливості у цивільно-правовому аспекті. *Науковий Вісник Чернівецького університету*. Вип. 644. Правознавство. 2013. С. 71 – 75.
11. Довгерт А. С. Принцип верховенства права у приватноправовій сфері. *Практика застосування окремих норм Цивільного кодексу України: практ. посіб / кол. авт. Київ: Видавн. дім «Ін Юре», 2008. С. 29 – 40.*
12. Боднар Т. В. Виконання договірних зобов'язань у цивільному праві. Київ: Юрінком Інтер, 2005. 272 с.
13. Примак В. Д. Засада розумності в механізмі цивільно-правової відповідальності. *Науковий Вісник міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Юриспруденція. Том 2. № 6-2. 2013. С. 39 – 40.
14. Луць В. В. Договірне право України: сучасний стан і тенденції розвитку. *Юридичний вісник*. 2 (11). 2009. С. 51 – 55.

Васильсва В.А., Зеліско А.В. Принципи європейського договірного пра-

ва

У статті розглядаються основні тренди у європейському просторі щодо основних принципів договірного регулювання відносин. Робиться акцент на домінуванні приватноправового концепту у сфері договірних відносин. Автор робить висновок, що засадничі принципи договірного регулювання мають оціночну природу. У статті підтримується твердження учених про те, що принципи європейського договірного права мають аксіологічний характер – наповнені оціночним змістом і вимагають трактування у кожному конкретному випадку. Базовими принципами для договірних відносин є принципи справедливості, добросовісності та розумності. Автором наголошується на тому, що ці абстрактні оціночні категорії працюють разом, і лише у взаємодії можуть забезпечити ефективне правове регулювання договірних відносин. Вказані принципи визначають диспозитивність правового регулювання договору в європейському просторі, у тому числі свободу договору.

Ключові слова: приватне право, принципи договірної права, договір, цивільних договорів, диспозитивність, справедливість, розумність, добросовісність, свобода договору.

Vasylyeva V.A., Zelisko A.V. Principles of European contract law

The article examines the main trends in the European space regarding the basic principles of contractual regulation of relations. The emphasis is placed on the dominance of the private law concept in the field of contractual relations. The author concludes that the fundamental principles of contractual regulation are of an evaluative nature. The article supports the assertion of scholars that the principles of European contract law are axiological in nature - filled with evaluative content and require interpretation in each particular case. The basic principles for contractual relations are the principles of fairness, good faith and reasonableness. The author emphasises that these abstract evaluative categories work together, and only in interaction can they ensure effective legal regulation of contractual relations. These principles determine the discretionary nature of legal regulation of contracts in the European area, including freedom of contract.

The author concludes that the DCFRs provide for the principles of regulation of private contractual relations based on the use of a whole range of basic fundamental principles with an evaluative legal nature, which indicates that there is a tendency in science to fill European law with axiological content. The European principles of contractual regulation of relations based on the principles of good faith, reasonableness and fairness, filled with the concepts of freedom of contract and discretion underlying such regulation, are the initial basis which forms the basis for application and implementation of the contractual structure in private law relations. The contract acquires the features of universality and plasticity, namely, remaining an instrument of private discretionary regulation, it acquires the ability to effectively and properly regulate numerous special types of private law relations.

Keywords: private law, principles of contract law, contract, civil contract, dispositivity, fairness, reasonableness, good faith, freedom of contract.